

### AMIR TEMUR DAVRI SHAHARSOZLIGI MASALASINING AKADEMIK B.AHMEDOV TADQIQOTLARIDA YORITILISHI

*F.Raxmonberdiyev*

*Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti*

**Annotatsiya:** risolada, Movarounnahr va Turkistondagi mavjud tarqoqlikka barham berilgani, mamlakatni mug'ullar zulmidan ozod qilinishi, markazlashgan qudratli davlatga asos solinishi, vayron bo'lib yotgan shaharlarni tiklanishi, hunarmandchilik, savdo-sotiq va zirotchilikning rivojlanishiga shart-sharoit yaratib berilganligi sohibqironning Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixidagi eng muhim xizmatlaridan biri sifatida ta'kidlanadi.

**Kalit so'zlar:** Amir Temur, shaharsozlik, qurilish, bunyodkorlik, Samarqand, Buxoro, Movarounnahr, tarixshunoslik, tahlil.

Olim o'zining Amir Temur shaharsozlik islohotlari haqidagi fikrlarini davom ettirib, xazrat sohibqironning sa'y-harakati bilan Samarqandda birmuncha jamoat binolari, jumladan, masjidlar, madrasalar, xonaqohlar, karvonsaroylar va hammomlar ham qurilganligini qayd etadi [1:39]. Bulardan XIV asr oxiri – XV asr boshida qurdirilgan Bibixonim madrasasi (1399-1404) eng mashhuri hisobalanadi.

Bundan tashqari, Amir Temur Samarqand atrofida yangi-yangi shaharchalar qurdi, ajoyib chorbog'lar bunyod etdi. Shaharchalarni Misr, Dimishq, Bag'dod, Sheroz va Sultoniya deb atadi. Olim buning tagida katta maksad va siyosat yotishini ta'kidlab, bu bilan Temur Samarqand va o'z saltanatini jahonning markazi deb, boshqa poytaxtlar esa uning atrofida aylanuvchi yo'ldoshlar demokchi bo'lganligini ta'kidlaydi.

Yuqoridagi fikrlarni isboti uchun temurshunos olim tomonidan ispaniyalik mashhur sayyoh olim va elchi Klavixodan quyidagicha iqtibos keltiriladi: "Samarqand shaharida xar yili Xitoy, Hindiston, Dashti qipchoq va boshqa mamlakatlardan, shuningdek, nihoyatda boy Samarqand saltanatining uzidan keltirilgan mollari sotiladi. Shaharga olib kelingan mollarni bir yerda, tartib bilan joylashtirib sotadigan joy yo'k edi shu paytgacha. Podshoh shaharda ikki tarafida qator dukonlar o'rnatilgan savdo rastasi bo'lgan ko'cha o'tkazishni buyurdi". Bundan ko'rinadiki, Amir Temur tomonidan o'z davrida shaharsozlik sohasida muhim ishlar amalga oshirilgan.

B.Ahmedov ayni davrda bog'dorchilik sohasida amalga oshirilgan ishlarga ham e'tibor qaratib, Samarkand va uning tevaragida 1378-1404 yillar orasida Bog'i nav, Bog'i jahonnumo, Bog'i taxti qoracha va Bog'i davlatobod singari ajoyib chorbog'lar bunyod etilganligini ta'kidlaydi. Ularning baland yerida muhtasham qasrlar, qasr oldida esa favvoralar o'rnatilgandi. Temur va Temuriylar qurdirgan chorbog'lar katta va mahobatli bo'lgan. Bog' ichidagi qasrlar ham ko'pincha ikki qavtli bo'lib, ustunlari mar mar toshdan, devorlari turli rangdagi koshinlar bilan qonlangan, ichkarisi ajoyib rasmlar bilan bezatilgan. Bu boradagi fikrlarining tasdig'i uchun olim manbalarga murojaat qilib, Ibn Arabshohning "... Bu qasrlarning har biriga biriga o'z majlislarini, o'z suratini turli shakllarda... o'zi qilgan janglarning tasvirlarini, rasmiy tantanalardan suratlarni, podshohlar, amirlar, sayyidlar, ulamo va ulur kishilar bilan qurgan majlislarini, sultonlarni uning huzurida qo'l qovushtirib turishlarini, aysh-ishrat majlislarini tasvirlagan"ligiga oid qaydlarini keltiradi.

Olim tomonidan ko'rib o'tilayotgan davrda Amir Temurning Yassi va Buxoro shaharlaridagi qurilish ishlariga ham alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, 1398 yilda xoja Axmad Yassaviyning mozori ustiga dush gumbazli oliy imorat qurdirib, unga vaqflar tayinlaganligini ta'kidlaydi. Chingizxon hurujidan keyin yer bilan yakson bo'lib yotgan Banokat shahrini 1388 yilda tamom qaytadan qurdirdi va bu shahar Shohruhiya nomi bilan shuhrat topdi. Temurning rag'bati bilan Movarounnahr shaharlarida, xususan, Samarqand, Buxoro va Yassida tasviriy va xalq amaliy san'ati keng rivojlandi. Shohizindadagi Shirinbeka og'a (1385) va Tuman

ogʻo maqbaralari (1405) devorlariga ishlangan manzarali suratlar, Abuldosim Firdavsiyning «Shohnoma», «Eron shoirlari antologiyasi» (X – IV asr oxiri)ga ishlangan miniatyuralar movarounnahrlik rassomlarning yuksak did va isteʼdodining mahsuli hisoblanadi. Bu borada, olim tomonidan Samarqandlik moʻyqalam sohiblari va xattotlari orasida usta Abdulhay, Pir Admad Bogʻishamoliy va Xoji Bangir Tabriziylar alohida oʻrin tutganligi alohida qayd etiladi. Markaziy Osiyolik ustalar, ayniqsa, yogʻoch va toshga naqsh berish, oltin, kumush, bronza va qimmatbaho toshlardan ishlangan uy-ruzgor va zeb-ziynat buyumlarini ishlab chiqarishda zoʻr shuhrat qozonganliklari taʼkidlanadi. Chindan ham Turkistondagi xoja Ahmad Yassaviy va Shohizindadagi maqbaralarga tegishli doshqozon va shamdonlar, Goʻri Amirga qoʻyilgan va Temurning ismi yozilgan shamdon va Shohizinda eshiklari bundan guvohlik berib turibdi.

Umuman, Samarkand Temur zamonida mustahkam va chiroyli shaharga aylandi. Xofizi Abruning soʻzlari bilan aytanda, “[Temur] loydan boʻlgan Samarqandni qaytadan toshdan qurdi”. Amir Temur ota shahri Shahrisabzni ham obod qildi. Shaharning buzilib yotgan devorlari va mudofaa inshootlarini, aziz-avliyolarning qabrlarini obod kildi, mahobatli qasrlar, masjidular madrasalar, maqbaralar, chorsu va bozorlar, hammomlar qurdirdi [1:38]. Bu kabi inshootlardan, 1380-1404 yillarda qurilgan Oksaroy hamda xilxonaga moʻljallab qurilgan 1380 yilda bunyod etilgan Dor us-saodat imorati shu kunlargacha saqlanib qolganligi barcha yaxshi maʼlum.

B.Ahmedov oʻz risolasida Amir Temurning shaharsozlik sohasida amalga oshirgan ishlari va ularning natijalariga xulosa qilib, Amir Temur oʻzidan oldin oʻtgan podshoh va fotihlardan farqli oʻlarok, ilm-fan, madaniyat va sanʼat borasida ijob fikrdagi shaxs boʻlgan va bu soha fidoiylariga hamisha gʻamhoʻr xamda homiylik qilgan, degan toʻhtamga keladi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. B.Ahmedov. Sohibqiron Temur (hayoti va ijtimoiy siyosiy faoliyati). – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1996.
2. Ahmedov B. Ulugʻbek – Toshkent: Yosh gvardiya, 1989.
3. Ahmedov B. Oʻzbek ulusi – Toshkent: A.Qodiriy, 1992.
4. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar – Toshkent: Oʻqituvchi, 1993.
5. Ahmedov B. Amir Temurni yod etib – Toshkent: Oʻzbekiston, 1996.